

Петришина Л. В., ОНЕУ

ІДЕЯ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ХІХ СТ.

В статті розглядаються особливості проникнення, розвитку ідеї жіночої емансипації та її трансформації в «жіноче питання» у громадсько-політичній думці на українських землях в межах Російської імперії.

В статье рассматриваются особенности проникновения, развития идеи женской эмансипации и ее трансформации в «женский вопрос» в общественно-политической мысли на украинских землях в пределах Российской империи.

Features of penetration, development of woman emancipation idea and its transformation in a «woman question» in a social and political intellectual discourse on Ukrainian earths within the Russian empire are examined in the article.

В умовах демократичних перетворень в Україні важливою віхою формування громадянського суспільства стало законодавче затвердження завдань досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Проте на шляху втілення їх у життя дія гальмівних чинників переважає. Останнім часом почастишали так звані антигендерні випадки у виступах окремих посадовців, а також публікації, автори яких намагаються всі негаразди нашого суспільства пояснити негативними наслідками жіночої емансипації, а то й гіперемансипації.

Започаткування жіночого руху в Україні, що став складовою нашого національного відродження, тісно пов'язане з поширенням і розвитком емансипаційних процесів. Більшість дослідників жіночого руху відносять його зародження в Російській імперії на кінець 50-х років ХІХ ст., пов'язуючи з початком обговорення так званого «жіночого питання». Особливо слід відмітити дослідження наших сучасниць М. Богачевської-Хом'як, О. Маланчук-Рибак, Л. Смоляр, що звернули увагу на особливості розвитку жіночого руху в Україні в історичному вимірі, показали вплив фемінізму на його розвиток [1; 2; 3]. За визначенням М. Богачевської-Хом'як, «фемінізм для українців не міг стати політичною метою. На тлі загальної несправедливості й цілковитого нищення української культури традиційна дискримінація жінок здавалася несуттєвою». Цим в значній мірі пояснюються особливості становлення і розвитку жіночого руху в Україні, що мав таку саму мету, як і в Західній Європі, – «забезпечити цілковиту емансипацію, самостійність, свободу переконань, економічну незалежність, право на працю й освіту, громадську діяльність, голосування [1, с. 54].

Поширення ідеї жіночої емансипації на українських землях в межах Російської імперії спостерігається у контексті початкового етапу національного відродження в першій половині XIX ст. У зв'язку з цим вважаємо необхідним з'ясування особливостей проникнення, розвитку ідеї жіночої емансипації, її трансформації у так зване «жіноче питання» у громадсько-політичній думці.

Термін «емансипація» походить від латинського дієслова *emancipare* – звільняти, ставати незалежним. У значенні «звільняти дитину» цей термін був зафіксований ще у законах Дванадцяти таблиць Стародавнього Риму середини V ст. до нашої ери стосовно звільнення підлітків від батьківської влади. Словосполучення «емансипація жінок» стало вживатися у публікаціях з 30-х років XIX ст. під впливом революційних подій у Європі з подачі Ш. Фур'є. Він одним з перших висловив думку про те, що у кожному суспільстві «ступінь емансипації жінки є природним виміром загальної емансипації» [4, с. 54]. А про рівень розвитку суспільства можна судити по тому, яке місце у ньому займає жінка. Сама ідея звільнення жінки від залежності була сформульована ще у період Великої Французької революції 1791 р. у «Декларації прав жінки й громадянки», автором якої була Олімпія де Гуж.

На українських землях, які входили до складу Російської імперії, у першій половині XIX ст. – до початку 1860-х років питання звільнення від залежності і обмежень у правах набули особливої гостроти. У цьому зв'язку емансипаційні ідеї й процеси розвивалися за трьома напрямками: звільнення селян від кріпацтва, громадян – від держави, жінок – від залежності (батька, брата, чоловіка), родинних традицій і усталених стереотипів. На цій основі у громадсько-політичній думці сформувався так зване «жіноче питання» і започаткувався жіночий рух.

Сподвижниками ідеї емансипації як і «жіночого питання» в Україні стали представники сильної половини – інтелектуали, які прагнули покращення становища свого народу. Їх культурно-просвітницька діяльність була спрямована на згладжування соціально-культурних і національних антагонізмів, утвердження ідеалів справедливості, прогресу й терпимості, сприйняття й пристосування досягнень західної цивілізації до національно-історичних умов, розширення народної освіти й правового порядку, міжнаціонального порозуміння. Крім того, вони взяли на себе невластиві інтелектуалові функції щодо пробудження суспільства й реорганізації його на демократичних засадах, акцентуючи увагу на універсальних поняттях людських прав. Поширення ідеї жіночої емансипації в Україні пов'язане з дослідженнями українського фольклору Л. Боровиковського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Максимовича, І. Срезневського, М. Церетелева

та інш. Завдяки збиранню кращих зразків народних духовних скарбів, вивченню їх і публікації тема жінки вперше прозвучала як соціальна. Фольклорно-пісенні жіночі образи сприяли утвердженню ідеї емансипації жінки як складової світогляду доби романтизму в Україні (20-60-і роки XIX ст.). У такому руслі інтерпретація проблеми «жінка і суспільство» подавалася у контексті морально-етичних трактувань і найяскравіше виявилась у літературно-художніх жіночих образах, тісно пов'язаних з фольклорно-пісенними ідеалами. Особлива роль у приверненні уваги суспільства до підневільного становища жінки належить М. Максимовичу, який упродовж усього творчого життя збирав і досліджував український фольклор, вбачаючи в ньому, втілення душі народу. У своїх збірниках «Малороссийские песни» (1827 р.), «Украинские народные песни» (1834 р.), «Сборник украинских песен» (1849 р.) провідне місце він відводив пісням про тяжку жіночу долю [5, с. 14, 17, 25-26, 48-84, 88-149; 6, с. 32, 146, 150-160, 163-180; 7].

У передмові до збірника 1827 р. М. Максимович підкреслював, що пам'ятки народної пісенної творчості у значній мірі збереглися завдяки жінкам, «наиболее сохранились между девами и женами, кои, будучи отлучены от удалых козаков своих... и не имея никакого участия в общественном быту их, находились все в мирных занятиях домашней, сельской жизни» [5, с. V]. Автор акцентує увагу на ролі українок у збереженні неоціненних скарбів народної творчості і мудрості, а також водночас дає гендерну характеристику тодішнього суспільства, підкреслює дисбаланс участі жінок у суспільному і приватному житті минулого.

Згодом, оцінюючи роль письменства у національному відродженні, палкий борець за українську справу С. Єфремов на початку XX ст. підкреслював, що «саме в жіночих образах, які вийшли з-під пера визначних письменників, найкраще можна пізнати національну вдачу, національний дух, саму навіть ідею національну кожного народу. Адже завжди і всюди жінка творила й охороняла домашнє вогнище, під її доглядом та піклуванням були оті «хатні пенати», отже й традиції роду, а значить і самої породи певного ґрунту людей. Натурально, що саме в жіночих постатях знаходять своє втілення найтиповіші вияви національного духу, найглибші його ознаки та разом і ті ідеальні змагання, які хвилюють почуття, якихось глибоко-інтимних і надзвичайно принадних собі набираючи рис» [8, с. 246]. (Праця С. Єфремова «Історія українського письменства» вперше була надрукована у 1911 р.)

Важлива роль в утвердженні переконань щодо жіночої емансипації належить Григорію Квітці-Основ'яненко, який, за висновком С. Єфремова, одним з перших не тільки в українській, але й у світовій

літературі реально змалював чудові жіночі образи на тлі народного життя. У світовому письменстві це був перший голос про народ, навіяний щирою до нього прихильністю, бажанням знайти, за висловом Квітки, «героїнь у квітках і запасах», показавши, що і «під простим сіряком людське серце б'ється» [9, с. 230]. Важливо відмітити і той факт, що Г. Квітка-Основ'яненко створив своїх літературних героїнь, яких наділив найкращими рисами українок, задовго до поширення в Україні романів знаменитої французької письменниці Жорж Санд з її емансипованими жінками. «Французька й німецька літератури, в особах Жорж Занд та Ауербаха, опізнались проти нашого автора [Квітки – Л. П.] на якийсь десяток літ», – вказував С. Єфремов [8, с. 244].

Твори Жорж Санд перекладалися й друкувалися окремими виданнями і багатьма журналами й набули значної популярності у підросійській Україні у 1840 – 1850 рр. Цей час навіть іменувався періодом «жоржзандизму». Тих, хто підтримував ідею емансипації жінки в Російській імперії, називали «жоржзандистами». Про значний вплив творів Ж. Санд на тодішню спільноту у зазначений період писав М. В. Гоголь [10, с. 456].

Народолюбні, демократичні ідеї захопили Г. Квітку-Основ'яненка у період усвідомлення представниками українського дворянства необхідності національного відродження. Він походив з козацько-старшинського роду, виховувався на національних традиціях під впливом гуманістичних ідей. Сам Г. Квітка-Основ'яненко заявляв, що своїх Марусь та Галочок він не може і не вміє описувати інакше, як по-українському. Це є переконливим доказом того, «що не самі тільки місцеві традиції водили пером Основ'яненка, а й цілком ясно таки позначена національна свідомість, яка вміє цінити свою мову вже задля неї самої, задля її абсолютної вартості навіть без усяких практичних міркувань» [8, с. 245]. С. Єфремов наголошував, що жіночі образи з творів Г. Квітки варті того, щоб зайняти своє місце у галереї світового письменства. «Чотири жіночі постаті Квітчині являють собою різні сторони у вдачі української жінки взагалі. Маруся й Галочка з одного боку, Ївга та Оксана з другого – з перевагою у перших ідеальних мотивів і з твердою практичністю цих двох – добре еднають чисту вдачу української жінки, її велику силу любові й самопожертви з її ж-таки енергією та незламністю – ті риси, що роблять з неї самостійну особу і в індивідуальному, і в громадському житті. Запашинами квітками розцвіли ці благоуханні жіночі постаті в творах батька української повісті, і маючи велику ціну самі по собі, служать разом і тій загальній ідеї, якою перейнято всі до одного Квітчині твори» [8, с. 247].

Життєпис Г. Квітки-Основ'яненка свідчить про тривалий і важкий шлях пошуків, що привів до усвідомлення свого місця у культурно-

просвітницькій сфері та благодійництві. Він був директором створеного у м. Харкові при його участі професійного театру, Благодійного товариства (1812 р.), збирав кошти на відкриття публічної бібліотеки (1838 р.); організовував і редагував перші в Україні громадсько-літературні журнали «Харьковский Демокрит» і «Украинский вестник». Г. Квітка особливу увагу приділяв жіночій освіті. У 1812 р. він заснував інститут шляхетних дівчат у Харкові.

У 1818 р. до цього закладу після завершення навчання у Смольному інституті шляхетних дівчат влаштувалася на посаду класної дами Ганна Григорівна Вульф, яка мала значний вплив на формування поглядів Г. Квітки-Основ'яненка щодо питань емансипації. У 1821 р. вони побралися. За свідченням С. Єфремова Г. Квітка-Основ'яненко «...у житті повсякчасно перебував у товаристві такої високо ідеальної особи, як його дружина Ганна Григорівна» [8, с. 246]. Небіж письменника, В. А. Квітка, у листі до Г. П. Данилевського згадував: «С женою он (Г. Квітка-Основ'яненко – Л. П.) советовался, слепо доверял ее мнениям, а когда дело шло в его сочинениях о высшем свете, французском языке и образованности, то он решительно подчинялся ее приговорам» [9, с. 221]. А Г. П. Данилевський про неї писав: «Это была знаменитая и почтенная Анна Григорьевна, <...> которая принимала участие во всех заботах и трудах нашего автора (Г. Квітки-Основ'яненко – Л. П.), лелеяла жизнь его, выслушивала и поправляла его сочинения, смотрела на его литературную судьбу, как на свою собственную, на его сочинения, как на что-то сверх естественное...» [9, с. 193].

М. І. Костомаров також був високої думки про Ганну Квітку: «Женщина очень добрая и образованная. Она следила за французскою литературою и даже за политикою... Чрезвычайно любила своего мужа, гордилась его литературною славою» [9, с. 232]. За свідченням самого Г. Квітки-Основ'яненка, дружина поділяла його погляди, прониклась «українським духом», була у захопленні від творів Т. Г. Шевченка. Вона була незамінною помічницею у справах чоловіка і його листуванні [11, т. 6, с. 585-586]. Про це свідчать листи Ганни Квітки до критиків, у яких вона ревно обстоювала позиції чоловіка щодо зображення характерів його літературних героїнь. Так, в листі до редактора «Современника» П. О. Плетньова у вересні 1839 р. вона запевняла, що їх героїня Галочка – з реального життя, у травні 1840 р. – ревно захищала інший образ жінки [9, с. 228-229].

На прикладі дворянської родини Квітки простежуються гендерні особливості тогочасного зросійщеного суспільства, коли жінка прагнула до знань і намагалася своєю працею не лише заробляти на життя, але й утвердити себе як особистість. Попри всі перешкоди, упередження і гендерні стереотипи у першій третині ХІХ ст. спо-

стерігаються спроби жінок проявити свої здібності в організаційних благодійницьких справах і на літературній ниві. Писали свої твори в основному російською мовою.

Так, при підтримці Г. Квітки-Основ'яненка сформувався творчий талант його двоюрідної сестри Кричевської Любові Яківни. Вона дебютувала у 1816 р. як поетеса і белетристка у часописі «Украинский вестник», який видавав Г. Квітка. Л. Кричевська була однією з перших письменниць на теренах підросійської України, яка намагалася заробляти на життя літературною працею. Вона все життя провела в основному на хуторі Кричевка Харківської губернії, доглядала за матір'ю і сестрами, господарювала. Формування світогляду, освіта і загалом літературна доля Л. Кричевської у значній мірі склалася завдячуючи Г. Квітці-Основ'яненко, який підтримував ідею емансипації жінки в Україні. У 1817-1818 рр. він видав у Харкові збірку творів Л. Кричевської у двох книгах (проза, вірші, драма «Слепая мать, или Награда испытанной добродетели»); у 1826 р. вийшли друком драма «Нет добра без награды» і збірка перекладів; у 1827 р. – книга «Две повести. Коринна. Эмма». Ці праці користувалися успіхом у читачів [12].

Високу оцінку творчості Л. Кричевської дав відомий українофоб російський критик В. Белінський у часописі «Отечественные записки» за 1843 р., підкресливши її «особенную плодовитость, в сравнении с иными писательницами» [13, с. 4]. Це була стаття – посвята пам'яті талановитої письменниці, нашої землячки, Олени Андріївни Ган (1814-1842), яка однією з перших в межах Російської імперії виступила на захист прав жінки, доводила необхідність рівних можливостей на освіту незалежно від статі.

Слід звернути увагу, що В. Белінський до початку 1840-х років вкрай негативно ставився до ідеї жіночої емансипації. Докорінно змінив свою позицію, аналізуючи творчість письменниць з України, що зрідка пробивалася крізь товщу патріархатних упереджень тодішнього суспільства. За В. Белінським – «живый взгляд на женщину осуждает ее на молчание» [13, с. 1]. У 1841 р. він проголосив геніальною письменницею Жорж Санд. З нею критики часто порівнювали жінок, які присвятили себе літературній справі. Але найбільш доцільним вважаємо порівняння стосовно Олени Ган, якій належить першість у постановці «жіночого питання» у російській публіцистиці у 30-х роках ХІХ ст. [14, с. 554-556; 15, с. 530-531].

На цьому факті наголошувала також дочка письменниці В. Желіховська: «Бедной матери моей приходилось расплачиваться за то, что опередила свой век: женщина-писательница в то время еще была диво-дивное! Во Франции – Жорж Санд, в России – она...

Вот и весь, почти, счет храбрым пионеркам по тернистому пути, который они сгладили, на свой кошт, многим сотням последовательниц» [14, с. 757].

На публікацію творів О. А. Ган, в яких знайшли відбиток її переконання, відгукнувся І. С. Тургенев: «В этой женщине было... и горячее русское сердце, и опыт жизни женской, и страстность убеждений...» [16, с. 370].

О. А. Ган друкувала свої твори під псевдонімом Зенеїда Р-ва (від назви м. Ржищів на Київщині, де вона народилася і провела своє дитинство). Згодом її родина оселилася в Катеринославі за місцем служби батька – А. М. Фадеєва. Тут вона рано вийшла заміж за артилерійського офіцера П. О. Гана, батарею якого часто переводили з однієї провінції в іншу. Фактично все життя О. А. Ган пройшло на Україні. (Київщина, Катеринославщина, Полтавщина, м. Одеса).

Всі твори О. Ган були пронизані ідеєю жіночої емансипації. У праці «Ідеал», що була надрукована у 1837 р., вона написала: «...Кажется, будто мир божий создан для одних мужчин; им открыта вселенная со всеми таинствами, ...для них свобода и все радости жизни. Женщину от колыбели сковывают цепями приличий, ... и если ее надежды на семейное счастье не сбудутся, что остается ей вне себя? Ее бедное, ограниченное воспитание не позволяет ей даже посвятить себя важным занятиям, и она поневоле должна ...до могилы влечить бесцветное существование!» [17, с. 144].

Ідею звільнення жінки О. Ган проводила і в інших своїх творах, значною мірою автобіографічних, що друкувалися здебільшого у популярних на той час виданнях «Библиотека для чтения» та «Отечественные записки» і принесли авторці славу поборниці за жіночі права. Саме так її сприймала передова спільнота в м. Одесі, де вона деякий час мешкала з родиною. Померла О. Ган під час лікування у 1842 р., похована в Одесі на Першому (Старому) міському кладовищі. На могильній плиті з білого мармуру був зроблений напис – цитата з її останнього твору «Напрасный дар»: «Сила души убила жизнь... Она превращала в песни слезы и вздохи свои...» [14, с. 561].

Значний вплив на формування світогляду О. Ган і її дочок, також у майбутньому письменниць, мала мати – Олена Павлівна (з старовинного роду Долгоруких, що вів своє походження від Рюриковичів). Це була талановита і високо освічена жінка, цікавилася різними науками, листувалася з відомими на той час вченими, займалася дослідженням українського фольклору. У відділі рідких видань і рукописів ОННБ ім. М. Горького серед документів архіву Фадеєвих зберігається перелік її наукових праць з вказівкою: «Все собственноручной работы Елены Павловны Фадеевой, рожденной княгини Долгорукой». Серед її досліджень вказаний

1 том «Украинских песен, собранных Еленой Павловной в Киевской губернии от 1803-го до 1814-го года» [18, арк. 129].

До 40-х років XIX ст. належать виступи письменниць в українській літературі. Марта Писаревська надрукувала у «Снопі» (1841 р.) «Петраркину пісню», за оцінкою С. Єфремова – «талановитий і цікавий одгук італійської поезії на нашому ґрунті». Олександра Псьол створила поезії «Свячена вода» і «Три сльози дівочи», які згадував «з великою хвалою Шевченко» [8, с.]. Ці твори разом з листами О. Псьол, В. Репніної, інших вболівальників за долю Т. Шевченка були долучені до слідчої справи після його арешту у 1847 р. і часто наводились серед доказів для підтвердження вини і обґрунтування посилення режиму утримання [19, с. 192, 206, 215, 220, 223, 230, 231, 232, 235, 236, 239]. В одному з листів О. Псьол для підтримки сили духу Т. Шевченка писала: «Не бойтесь, за вас так много молится сестер ваших...» [19, с. 192].

Особливо слід відмітити активну позицію щодо підтримки Т. Шевченка письменниці Варвари Репніної. Її листи і клопотання щодо звільнення опального поета були актом високої громадянської мужності. Це викликало вкрай негативну реакцію царського уряду і було сприйнято як підтримку національного руху в Україні. В. Репніна – дочка князя М. Г. Репніна-Волконського, державного діяча, «малоросійського» військового губернатора у 1816 – 1834 рр. та Варвари Олексіївни, онуки останнього гетьмана України Кирила Розумовського. До родини Репніних-Волконських належав і декабрист Сергій Волконський, рідний брат батька В. Репніної. Вона була палкою шанувальницею творчості Т. Шевченка, надавала йому значну допомогу. Тому у відповідь на настійні клопотання Варвари Миколаївни щодо звільнення Шевченка начальник III відділу граф О. Орлов з санкції Миколи I пригрозив В. Репніній: «По высочайшему государя императора разрешению, имею честь предупредить Ваше сиятельство как о неуместности такого участия вашего к рядовому Шевченке, так и о том, что вообще было бы для вас полезно менее вмешиваться в дела Малороссии и что в противном случае вы сами будете причиною... неприятных для вас последствий [19, с. 208].

Підтримка і реальна допомога освічених представниць вищого світу ув'язненим царським режимом Т. Шевченку і іншим діячам Кирило-Мефодіївського товариства, що визначили вирішення «жіночого питання» серед пріоритетних завдань, свідчила про активність жінок у сприйнятті передових ідей і готовність до співпраці задля високих ідеалів. Ця проблема потребує більш детального дослідження. Вона руйнує усталені стереотипи щодо участі жінок у національному русі України. Це підтверджує діяльність письменниць Ганни Барвінок (О. Білозерської), Марко Вовчок (М. Вілінської), Н. Білозерської

та інших, які розкрили свій талант на літературній ниві при безпосередній підтримці діячів Кирило-Мефодіївського товариства.

Теоретики національного відродження більше акцентували увагу на необхідності політичної, соціально-економічної та культурної емансипації всього українського народу. Показовим у цьому плані є трактування терміну «емансипація» у М. Драгоманова [20, с. 226-227]. Визнаючи нагальну потребу емансипації жінки, послідовно її підтримуючи, М. Драгоманов водночас не сприймав фемінізму як самодостатньої ідеології, а розглядав її у контексті національного руху за визволення українського народу [21; 22]. Такі погляди були характерні для багатьох європейських лібералів. В українському середовищі, як серед чоловіків, так і серед жінок, було чимало прихильників саме «драгоманівського» шляху емансипації. Його підтримували Н. Кобринська, О. Пчілка, Л. Українка, І. Франко, М. Павлик, С. Русова, Л. Яновська та інші, про що свідчать їх публікації.

Література:

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884 – 1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К., 1995.
2. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст / О. Маланчук-Рибак. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2006.
3. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України ІІ пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Сторінки історії / Л. Смоляр. – Одеса, 1998.
4. Павлюченко Э. А. Женщины в русском освободительном движении от Марии Волконской до Веры Фигнер / Э. А. Павлюченко. – М. : Мысль, 1988.
5. Максимович М. А. Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем. – М., 1827.
6. Максимович М. А. Украинские народные песни, изданные Михайлом Максимовичем. – Часть 1. – Кн. 1: Украинские думы; Кн. 2: Песни козацкие былевые; Кн. 3: Песни козацкие бытовые. – М., 1834.
7. Максимович М. А. Сборник украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем. Часть 1. – Киев, 1849.
8. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 538 с.
9. Данилевський Г. П. Украинская старина. Материалы для истории украинской литературы и народного образования / Г. П. Данилевский. – Харьков, 1866. – 403 с.
10. Гоголь Н. В. Авторская исповедь // Собр. соч. в 8-ми томах. Т. 7 / Н. В. Гоголь. – М., 1984. – Т. 8. – С. 430-466.

11. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Твори в шести томах / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Держлітвидав України, 1957.
12. Писательницы России. Материалы для биобиблиографического словаря [Электронный ресурс] / сост. Ю. Горбунов / Режим доступа : <http://book.uraic.ru/elib/Authors/Gorbunov/>
13. Белинский В. Г. Сочинения Зенеиды Р-вой. Санкт-Петербург. 1843. Четыре части // Отечественные записки. – 1843. – Т. XXXI. – С. 1 – 24.
14. Некрасова Е. С. Елена Андреевна Ган // Русская старина. – 1886. – № 9. – С. 553-574.
15. Старчевский А. В. Роман одной забытой романистки // Исторический вестник. – 1886. – Т. XXV, сентябрь, с. 509-531.
16. Тургенев И. С. Полн. собр. соч.: В 28 томах. Т. 5 – М. -Л. : АН СССР, 1963.
17. Ган Е. А. Идеал // Библиотека для чтения. – 1837. – Т. 21. – С. 115-180.
18. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького. – Ф. «Пушкінський». – Рукопис, 17/6.
19. Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії 1814 – 1861. Видання друге перероблене та доповнене / За ред. Є. П. Кирилюка. – К. : Вища школа. – 1982.
20. Драгоманов М. П. Евреи и поляки в Юго-Западном крае. // Драгоманов М. П. Политические сочинения / под. ред. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. – М., 1908. – Т. 1. – Центр и окраины. – С. 217-267.
21. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М. П. Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 461-558.
22. Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу / НАН України. Інститут української археографії. – К., 1994.

УДК 340.15

*Грукак В. О., Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет*

СТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА ПІСЛЯ ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830 – 1831 рр.

В статті висвітлюються питання організації зусиль влади по створенню Київського генерал-губернаторства, показані передумови створення та головні напрямки його діяльності.

В статье рассматриваются вопросы организации усилий власти по созданию Киевского генерал-губернаторства, освещены предпосылки создания и главные направления его деятельности.